

PROGRESS AND TRENDS IN BANKING RISK MANAGEMENT

Valová Ivana

ABSTRAKT

Příspěvek „Vývoj a trendy v oblasti řízení bankovních rizik“ se zabývá otázkou řízení rizik ve finančních institucích. Je zdůrazněn význam kapitálové přiměřenosti zavedení a další rozvoj systému řízení rizik v bankovních institucích. Současně jsou stručně nastíněny výhody a nevýhody pravidel, které přináší Nová kapitálová dohoda, tzv. Basel II. Příspěvek sleduje nejnovější trendy v oblasti řízení rizik.

ABSTRACT

The article, „Progress and trends in banking risk management“, is devoted to the problem risks by financial institutions. The paper dedicated to the importance of risks, capital adequacy, risk measurement and risk management, and advantages and disadvantages of the new capital rules are described. Banks have to implement Basel II. The article talks about actual situation and trends in banking risk management.

Úvod

Pro ekonomiku a život občanů je důležitý stabilní, bezpečný a efektivní finanční sektor a kvalitní služby poskytované finančními institucemi. Činnost finančních institucí je spojena s riziky. Od jiných podnikatelských subjektů se tato rizika poněkud liší. Potenciální zranitelnost finančních institucí je díky nim vysoká. Z tohoto důvodu patří řízení finančních rizik k nejdůležitějším činnostem každého finančního subjektu. O významu finančních rizik svědčí skutečnost, že hlavní postupy řízení, měření a regulace úvěrového a tržního rizika jsou zakotveny v právních dokumentech (například v direktivách Evropské unie a v zákonodárství vyspělých zemí) a v mnoha dokumentech Basilejského výboru pro bankovní dohled (Basle Committee on Banking Supervision), Mezinárodní organizace komisí pro cenné papíry (International Organization of Securities Commissions, známé pod zkratkou IOSCO) a Mezinárodní asociace dohledů nad pojišťovny (International Association of Insurance Supervisors, nebo také IAIS). V současné době je problematika rizik velmi diskutovaným tématem, a to zejména v souvislosti se zaváděním nových kapitálových pravidel, které přináší Basel II.

1. Základní pojmy a souvislosti

Rizika doprovází veškeré aktivity. Na finančních trzích jsou finanční rizika. Mezi hlavní patří úvěrové riziko (které je nejstarším a nejvýznamnějším rizikem bankovních institucí), tržní, likvidní, operační a obchodní riziko. Nutné je také zmínit systémové riziko v případě, že jakékoli jedno z pěti předchozích rizik způsobí subjektu potíže, které mají negativní dopad na mnoho dalších subjektů nebo na větší část finančního systému. Pro pojem řízení finančních rizik existuje starší pojem řízení aktiv a pasiv, který se postupně vytrácí.

1.1. Kapitálová dohoda a kapitálová přiměřenost

Podstatou koncepce kapitálové přiměřenosti je změření rizik daného subjektu a stanovení odpovídající minimální úrovně kapitálu. Spočítaná hodnota kapitálu má být tak velká, aby pokryla potenciální ztráty v budoucnosti z dnešních rizik subjektu. Základní myšlenkou tedy je, že veškeré potenciální ztráty společnosti v budoucnosti, spojené s dnešními riziky, by měly být pokryty vnitřními zdroji společnosti, tj. kapitálem akcionářů. Naopak již existující ztráty by měly být promítnuty do hospodářského výsledku (a tudíž i kapitálu) společnosti. Původní materiál o kapitálové přiměřenosti, ve formě kapitálové dohody (Capital Accord, tzv. „Basel I“) vydané Basilejích výborem pro bankovní dohled (dále jen „Basilejský výbor“) v roce 1988, i direktivy EU (o vlastních zdrojích a o solventním poměru z roku 1989) stanovily pro banky kapitálové požadavky pouze k úvěrovému riziku. Podle těchto dokumentů poměr kapitálu a rizikově vážených úvěrů a dalších aktiv by měl činit minimálně 8 %. Vzhledem k tomu, že se finanční instituce stále více kromě tradičních bankovních činností věnovaly obchodování, proto od přijetí basilejské kapitálové přiměřenosti v roce 1988 probíhaly práce na rozšíření kapitálové přiměřenosti za účelem zahrnutí tržního rizika obchodního portfolia. EU zohlednila tržní riziko v kapitálové přiměřenosti v roce 1993, kdy byla vydána direktiva EU o kapitálové přiměřenosti investičních podniků a bank. Basilejský výbor pak zohlednil tržní riziko v kapitálové přiměřenosti v roce 1996, kdy byl vydán dodatek kapitálové přiměřenosti. V současné době je kapitálová přiměřenost, zahrnující úvěrové i tržní riziko, zavedena ve všech zemích EU. Rozšířená kapitálová přiměřenost tak řešila problematiku dvou hlavních bankovních rizik, nezabývala se však dalšími riziky, kterými jsou vypořádací, likvidní, operační a právní riziko. Teprve v novém konceptu, tzv. „Basel II“, je vedle úvěrového a tržního rizika zohledněno riziko operační.

1.2. Nová kapitálová dohoda

Basel II sebou přináší řadu změn v oblasti řízení rizik bank, a tím také problémů, kterým musí banky při zavádění nových pravidel čelit. Podstata konceptu je sice shodná s Basel I, ovšem pokud chce banka „profitovat“ na možnosti snížení kapitálového požadavku, musí provést (a řada bank v této chvíli již provádí) řadu inovací v systému řízení rizik. Nemilou skutečností je, že to sebou přináší značné náklady, ať už tím myslíme finanční nebo časovou stránku věci. Závěrem první kapitoly, která je nezbytným teoretickým základem pro další část, je třeba zdůraznit a shrnout, že rozsah bankovních rizik, která se zohledňují při výpočtu kapitálového požadavku, se významným způsobem rozšiřuje. Spolu s tím se mění také pohled bank na měření a řízení rizik.

2. Význam banky a řízení bankovních rizik

Banky mají zvláštní a výsadní postavení v ekonomice každé země a je možné se na ně dívat z více hledisek. Z hlediska národohospodářského je banka subjekt, který zabezpečuje finanční zprostředkování v užším pojetí (tj. získávání volného kapitálu od věřitelů k jeho poskytování dlužníkům); zprostředkování platebního a zúčtovacího styku; zprostředkování finančního investování na peněžním a kapitálovém trhu; a v neposlední řadě je funkcí banky emise bezhotovostních peněz. Z pohledu podnikohospodářů jde o podnik, který provádí bankovní obchody. Výstupem těchto obchodů jsou služby označované jako bankovní produkty. Z hlediska makroekonomického rozhodují o alokaci významné části kapitálu v ekonomice a mají tak velký vliv na vývoj a fungování celé ekonomiky. V rámci mikroekonomie je nutné si uvědomit, že případné problémy banky mohou zasáhnout

široký okruh vkladatelů, kteří mají při ukládání svých prostředků jen omezenou možnost správně vyhodnotit zdraví banky. Banka představuje velmi specifický podnikatelský subjekt, který má i přes značné odlišnosti shodný cíl činnosti, jako kterýkoliv jiný podnik.

2.1. Basilejský výbor pro bankovní dohled

Do poloviny 70. let neexistovala žádná instituce pro mezinárodní koordinaci domácích regulací domácích a mezinárodních bank. V roce 1975 byl guvernéry centrálních bank zemí skupiny G-10 vytvořen stálý výbor bankovního dohledu, který byl později přejmenován na basilejský výbor pro bankovní dohled (dále jen „Basilejský výbor“). Dohody zveřejňované basilejským výborem nejsou právně závazné, jsou určeny jako společný rámec pro bankovní dohled s cílem podpořit konvergenci směrem ke společným metodám a k vytvoření shodných konkurenčních podmínek pro banky působící na mezinárodní úrovni. Dokumenty basilejského výboru mají tedy charakter doporučení členskými zeměmi G-10, ale předpokládá se jejich zapracování do zákonných norem a předpisů, také ostatním zemím se doporučuje jejich přijetí.

Teprve direktivy Evropské unie (dále jen „EU“) stanoví požadavky na zákonodárství členských zemí, a jsou tudíž pro ně nepřímo závazné. V tuto chvíli se zastavíme, abychom si stručně uvedli nejvýznamnější příčiny, které vedly ke spolupráci regulatorních orgánů jednotlivých zemí. Současně si objasníme počáteční účel a snahy dozorových orgánů zúčastněných zemí. 80. a 70. léta minulého století byly ve znamení krizí, hospodářských a politických nepokojů. V tomto smyslu šlo o období plné nečekaných událostí a zvrátů, problémy se nevyhnuly ani bankovní sféře, která byla stěžejním prvkem finančních trhů. Mezi nejvýznamnější podněty, které v roce 1975 vedly ke vzniku Basilejského výboru pro bankovní dohled, z dnešního pohledu patří krize se splácením úvěrů poskytnutých rozvojovým zemím v 80. letech a krach banky Herstatt v létě 1974. Uvedené události byly posledními kapkami. Pozornost se poté zaměřila na srovnání bankovních systémů zemí. Při vzájemné komunikaci došlo velmi rychle k poznání, že stupeň vývoje bankovního sektoru, resp. finančního sektoru, je v zemích na odlišné úrovni. Také podmínky, za kterých subjekty vstupují na trh a provozují svoji činnost jsou rozdílné, což působí značné problémy, konkurenční nerovnost a prostor pro nekalé praktiky.

Původním účelem Basilejského výboru pro bankovní dohled (dále jen „basilejský výbor“) byla koordinace národních režimů bankovních dohledů. Teprve v roce 1988, kdy byla podepsaná Kapitálová dohoda došlo ke změně hlavního účelu basilejského výboru. Basel I rozebírala a řešila problematiku úvěrového rizika a zavedla standard minimální kapitálové přiměřenosti. Z dnešního pohledu představuje první krok směřující k harmonizaci bankovních dohledů. Po vydání Basel I probíhaly intenzivní práce na rozšíření kapitálové přiměřenosti o tržní riziko. V roce 1996 vydal Basilejský výbor dodatek kapitálové dohody, který obsahuje výpočet kapitálových požadavků na otevřené úrokové, akciové, měnové a komoditní pozice.

V následující podkapitole si rozebereme problematiku kapitálové přiměřenosti a Basel I o něco podrobněji.

2.2. Řízení bankovních rizik včera

Basel I, zveřejněná v roce 1988, byla novou zásadní regulační směrnicí. Jak již bylo řečeno, jednalo se o první krok k celosvětové harmonizaci bankovních dohledů, a tím se zásadně liší od regionální harmonizace uvnitř Evropské unie. Od

roku 1993 Basel I rozlišovala kapitál ve formě tier 1 (který obsahoval základní kapitál akcionářů, tzv. equity) a tier 2, (který obsahoval rezervy, dlouhodobý podřízený dluh, jiné hybridní typy dluhových nástrojů).

Tabulka č. 1: Kapitálová přiměřenost stanovená Basel I (od roku 1993)

$kp = \frac{\text{kapitál}}{rva} = \frac{\text{tier 1} + \text{tier 2} - O}{rva} \cdot 100 \%$ <p style="text-align: center;">přičemž má platit:</p> <p style="text-align: center;">$kp \geq 8 \%$</p>	<p>kp - kapitálová přiměřenost rva - rizikově vážená aktiva O - odčitatelné položky</p>
---	---

Pramen: 3., s. 231.

Pramen: 3., s. 231.

Přes obecně kladné přijetí kapitálové přiměřenosti na finančních trzích, byl tento koncept ze strany finančních institucí kritizován. Důvodů bylo hned několik. K hlavním kritizovaným bodům patřilo to, že:

- vážení aktiv podle rizika svádělo banky k tomu, aby obchodní úvěry nahrazovaly státním dluhem na úkor soukromých dlužníků;
- další sporná otázka se vztahovala na jednotnou rizikovou váhu 100 % na obchodní úvěry soukromého sektoru;
- dále Basel I nestanovovala žádné směrnice na tvorbu opravných položek k úvěrům; opravné položky ve vztahu ke zhoršené kvalitě aktiv nazývá Basel I „specifickými rezervami“, které nebylo možné zahrnout do kapitálu pro potřeby kapitálové přiměřenosti;
- Basel I vymezila tzv. „obecné rezervy“ jako rezervy, které nejsou alokovány k určitému zhoršení jakékoli skupiny aktiv a jsou tudíž schopné pokrýt ztráty, které není možné identifikovat, „obecné rezervy“ bylo možné zahrnout do kapitálu tier 2.

V neposlední řadě je nutné si uvědomit, že v posledních letech minulého století docházelo k výrazným změnám na finančních trzích. Docházelo k rozvoji trhů, k jejich zvětšování a propojování. Provázanost a složitost trhů, nové produkty a možnosti, které trh subjektům začal nabízet sebou přinášel také nová rizika a nejistoty finančním institucím. Z těchto důvodů, začaly ihned po schválení Basel I práce na doplnění kapitálové přiměřenosti o tržní riziko. První návrh měření tržního rizika uveřejnil Basilejský výbor v roce 1993. Koncept ovšem nebyl ze strany bank přijat. V roce 1995 vydal Basilejský výbor nový návrh a v roce 1996 vydal dodatek kapitálové dohody o zahrnutí tržních rizik (Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risks, tzv. Basel I – dodatek). Pro potřeby výpočtu kapitálových požadavků na otevřené úrokové, akciové, měnové a komoditní pozice banka rozděluje portfolio na bankovní (banking book) a obchodní (trading book).

Schéma č. 1: Pokrytí jednotlivých kategorií tržního rizika bankovního a obchodního portfolia kapitálovými požadavky

Bankovní portfolio	úrokové riziko
	akciové riziko
	měnové riziko
	komoditní riziko
Obchodní portfolio	úrokové riziko
	akciové riziko
	měnové riziko
	komoditní riziko

Pramen: 3., s. 234.

Od roku 1999 Basel I rozlišuje kapitál ve formě tier 1 (který obsahuje základní kapitál akcionářů, tzv. equity), tier 2 (který obsahuje rezervy, dlouhodobý podřízený dluh), tier 3 (který obsahuje krátkodobý podřízený dluh, čistý zisk obchodního portfolia).

Tabulka č. 2: Kapitálová přiměřenost stanovená Basel I (od roku 1999)

$kp = \frac{\text{tier 1} + \text{tier 2} - O + \text{tier 3}_{\text{využitý}}}{rva + 12,5 \cdot B} \cdot 100 \%$	
příčemž má platit:	kp - kapitálová přiměřenost rva - rizikově vážená aktiva O - odčitatelné položky B - kapitálový požadavek k tržnímu riziku
$kp \geq 8 \%$	

Pramen: 3., s. 235.

Jako každá změna a novinka, také začlenění tržního rizika do kapitálové přiměřenosti vyvolalo řadu kontroverzních otázek. Jednou z nich byl rozsah, ve kterém by měl bankovní dohled přizpůsobit standardy kapitálové přiměřenosti ve snaze dosáhnout konkurenční rovnosti mezi bankami a nebankovními investičními podniky. Dozorové orgány jednotlivých států viděly také problém v tom, že nebyl jasně vyjádřen rozdíl mezi obchodním a bankovním portfoliem, což dávalo finančním institucím možnost obcházet regulační opatření. Přes všechny kritiky, které se ze stran regulatorních orgánů a finančních institucí ozývaly se dá říci, že Basel I splnil svůj účel. V první řadě došlo ke zvýšení zájmu bank o efektivní řízení bank. Nesporně přispěl také k utišení a „stagnaci“ do té doby stále zhoršující se situace na trhu s úvěry.

2.3. Řízení bankovních rizik dnes

Rostoucí složitost bankovníctví ukázala, že jednoduchý rámec Basel I již není postačující pro potřeby bankovní praxe. V červnu 2004 schválil Basilejský výbor konečnou verzi nových pravidel pro výkon bankovní činnosti a pro výkon dohledu nad bankami (International Convergence of Capital measurement and Capital Standards, tzv. „Basel II“). Ve stejné době prezentovala Evropská komise konečný návrh novely existujících směrnic 2000/12/ES a 93/6/EHS. Basel II představuje určitou revizi původní dohody o kapitálové přiměřenosti.

Podstata kapitálové přiměřenosti zůstává stejná, Basel II ovšem rozpracovává problematiku podrobněji a dává bankám možnost při volbě metody měření rizik. Kromě úvěrového a tržního rizika zahrnuje riziko operační.

Dalším podstatným rozdílem mezi Basel I a Basel II je to, že Basel II je postaven celkem na třech pilířích.

Prvním z nich jsou minimální kapitálové požadavky (stejně jako u Basel I), novými pilíři pak jsou tržní disciplína a proces dozoru. Podle nových pravidel kapitálové přiměřenosti mělo být postupováno od roku 2007. Díky finanční a časové náročnosti zavedení Basel II je rok 2007 tzv. přechodným obdobím, ve kterém banky mohou ještě částečně využívat Basel I. Od roku 2008 jsou finanční instituce povinny řídit se pouze Basel II.

V tuto chvíli je nezbytné zmínit, že - s ohledem na připojení se České republiky k Evropské unii v roce 2004 - je pro Českou republiku směrodatná podoba Basel II po transformaci do unijního práva. Ta se v některých dílčích případech více či méně liší od výchozího dokumentu vydaného Basilejským výborem.

Závěr

Ve své podstatě jsou banky podnikatelskými subjekty, ve srovnání s podniky v jiných odvětvích ekonomiky mají řadu specifických rysů projevujících se právě v jejich postavení a celkovém významu v ekonomice. Na činnost bank se obvykle vztahují i v mnohém odlišná pravidla oproti obecné úpravě podnikání.

Banky jsou náchylné k systémové nelikviditě. Tato náchylnost je dána likvidní podstatou bankovních vkladů a nelikvidní podstatou bankovních úvěrů. Ochrana vkladatelů byla zavedena prostřednictvím pojištění vkladů. Regulátoři dále stanovují minimální kapitálové požadavky.

Hlavní důraz je kladen na zajištění bezproblémového chodu banky prostřednictvím bankovního dohledu.

S rozvojem finančního trhu, s růstem konkurence a celou řadou nových produktů, které se na něm objevují, se zvyšuje riziko pro klienty, ale také pro samotné banky. Také proto je v současné době v centru pozornosti řízení bankovních rizik.

Řízení rizik upravuje dohoda vydaná Basilejským výborem, které nese název Basel I (zabývající se zejména úvěrovým a tržním rizikem), resp. nyní nově Basel II (která kromě úvěrového a tržního rizika nově zahrnuje riziko operační). Potřeba mezinárodní dohody o regulaci je důsledkem snahy po regulaci hráčů na světových finančních trzích.

Obě kapitálové dohody využívají standardu minimální kapitálové přiměřenosti. Kapitálová přiměřenost představuje určité omezení a nevýhody, přesto se ve vyspělých zemích uplatňuje a je základním ukazatelem situace bank v rozvíjejících se ekonomikách a v rozvojových zemích.

Abychom uvedli na pravou míru výraz „omezení“ a „nevýhody“, je třeba si uvědomit a osvojit určité vazby. Zvyšování kapitálové přiměřenosti znamená vyšší bezpečnost pro klienty, na druhé straně však snižování zisku banky připadajícího na jednotku kapitálu.

Zájem regulátorů a akcionářů na hodnotě kapitálové přiměřenosti je protichůdný. Regulátoři mají zájem na vysoké kapitálové přiměřenosti, což snižuje ziskovost ROE. Akcionáři mají zájem na vysoké ziskovosti ROE, což snižuje kapitálovou přiměřenost.

Nová kapitálová dohoda reaguje na rychlý vývoj finančních trhů. Jejím cílem je zvýšení bezpečnosti a stability finančních systémů, zavedení přesnějších a citlivějších pravidel při řízení rizik a výpočet regulačního kapitálu, sblížení regulačních kapitálových požadavků s měřením rizik, motivace k rozsáhlejšímu zveřejňování rizikových expozic bank tak, aby roli regulátora sehrával částečně i trh.

Tyto cíle se promítají v citlivějším přístupu k měření rizik v závislosti na rizikovém profilu banky a v přesnějších postupech kvantifikace regulačního kapitálu každé jednotlivé banky.

Finanční instituce mají snahu, resp. dnes už povinnost, vytvořit a zavést systém komplexního řízení rizik. Základem je monitorování rizik, do něhož je zaangažováno oddělení řízení rizik, jednotlivá obchodní oddělení, vnitřní audit a právní, finanční a operační skupiny. Oddělení řízení rizik monitoruje a řídí limity úvěrové angažovanosti a limity tržních rizik tím, že bere v úvahu expozici vůči určitým nástrojům, partnerům, odvětvím a geografickým oblastem. Musí být odděleno od vlastního obchodování a přímo odpovědné vrcholovému vedení. Za řízení rizik je tedy v první řadě odpovědné vedení banky, nikoliv regulátor.

Příchodem Basel II dochází k výrazným změnám v oblasti řízení a měření úvěrového rizika a nově je zavedeno riziko operační. Kapitálová přiměřenost představuje dnes jeden ze základních nástrojů bankovní regulace. Úprava tržního rizika v Basel II se zásadním způsobem neodlišuje od původní Basel I.

Vzhledem k tomu, že právě přesnost, s jakou budou banky schopny měřit úvěrové a operační riziko, bude mít v konečné fázi největší dopad na objemu kapitálu, který budou muset držet¹, jsou finanční instituce motivovány zabývat se a zavádět především nové systémy měření rizika úvěrového a operačního.

LITERATURA

1. DVORÁK, P. Bankovníctví pro bankéře a klienty. 3. vyd. Prague: Linde, 2005. 681 s. ISBN 80-7201-515-X
2. FABOZZI, F. J., The handbook of asset/liability management: state-of-the-art investment strategies, risk controls, and regulatory requirements. Rev. ed. Boston: Irwin, c1996. vi, 506 s. ISBN 1557388008
3. JÍLEK, J. Finanční rizika. 1. vyd. Prague: GRADA Publishing, 2000. 635 s. ISBN 80-7169-579-3
4. PETRJANOŠOVÁ, B. Bankovní management. 1. vyd. Brno: Masaryk University, 2004. 132 s. ISBN 80-210-3481-5
5. UYEMURA, D. G., Financial risk management in banking: the theory & application of asset & liability management. New York: McGraw- Hill, c1993. xviii, 361 s. ISBN 1557383537.
6. <http://www.bis.org> (oficiální webové stránky Basilejského výboru pro bankovní dohled)
7. <http://www.cnb.cz> (oficiální webové stránky České národní banky)
8. <http://www.czech-ba.cz> (oficiální webové stránky České bankovní asociace)
9. <http://www.europa.eu.int> (portál Evropské unie)
10. Opatření České národní banky č. 2/2002 o kapitálové přiměřenosti bank a dalších pravidlech obezřetného podnikání na individuálním základě ze dne 3. 7. 2002, platné od 1. 1. 2003.

---

¹ Což ovlivní podnikatelskou činnost a ostatní aktivity banky, a tím potažmo její hospodářský výsledek.

11. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2000/12/ES ze dne 20. března 2000 o přístupu k činnosti úvěrových institucí a o jejím výkonu.
12. Vyhláška České národní banky č. 333/2002 Sb., kterou se stanoví pravidla obezřetného podnikání ovládajících osob na konsolidovaném základě ze dne 3. 7. 2002.
13. Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů.

KONTAKT

Ivana Valová

Masarykova Univerzita, Ekonomicko-správní fakulta

Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika

62889@mail.muni.cz

fipo@centrum.cz